

بررسی کارکرد مساجد

حسین نقی زاده

مقدمه

سوادآموزی و گاهی محل مداوای مجروحین جنگی بوده‌اند؛ اما در تمام این مدت، کارکرد عبادی به عنوان اصلی‌ترین کارکرد مسجد بوده است. اکنون بعد از گذشت چهار ده قرن از پیدایش این مکان مقدس، در جامعه

بعد از هجرت پیامبر اسلام، حضرت محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به شهر مدینه، مسجد نقش کلیدی در جامعه اسلامی پیدا کرد؛ به گونه‌ای که بعد از گذشت قرن‌ها از ساخت اولین مسجد، این مکان مقدس اصلی‌ترین پایگاه اسلامی به شمار می‌رود.

۱. ۱. بقره/ ۱۲۵: ﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْمَبِيثَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأُمَّةً لِّتُجَدَّوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾؛ «و [به خاطر بیاورید] هنگامی که خانه کعبه را محل بازگشت و مرکز امن و آمان برای مردم قرار دادیم. و [برای تجدید خاطره] از مقام ابراهیم، عبادتگاهی برای خود انتخاب کنید. و ما به ابراهیم و اسماعیل امر کردیم که: خانه مرا برای طواف کنندگان و مجاوران و رکوع کنندگان و سجده کنندگان، پاک و پاکیزه کنید.»

در طول این قرن‌های متممادی بر حسب نیازها و ضرورت‌هایی که در جهان اسلام پیش می‌آمد، همواره مساجد کارکردهای مختلفی پیدا کرده‌اند. در زمان جنگ به عنوان پایگاهی برای اعزام نیرو، گاهی مکان

نمونه‌های گوناگونی می‌توان ذکر کرد که استفاده از مساجد در راستای همه آنها از صدر اسلام مرسوم بوده است و تقریباً صحت استفاده از مسجد در موارد یاد شده از متواترات بین مسلمین است.

در این خصوص می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

ا. نماز جماعت؛

ب. تلاوت قرآن؛

ج. اعتکاف؛

د. خواندن نوافل؛

ه. دعا و مناجات؛

و. تبلیغ و سخنرانی.

۲. کارکردهای اجتماعی مساجد

ا. رای گیری

از زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مساجد محل شور و تصمیم گیریهای مهم در سطح اجتماعی بوده‌اند. به گونه‌ای که بعد از وفات ایشان نیز، به خاطر مرسوم بودن این گونه امور برای مسجد، در جریان غصب خلافت هم، اصحاب در مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله دور هم جمع شدند.

ب. اعلام و اطلاع رسانی

اعلام و اطلاع رسانی در مساجد

کنونی ما نیز کارکردهایی برای مسجد وجود دارد که بخشی از آنها در راستای بُعد عبادی مسجد است؛ ولی بعضی دیگر از آنها پدیده‌های نو ظهوری هستند که در بعض موارد اتفاق جمعی بر اعمال آنها وجود ندارد. این اختلاف باعث شده است که برنامه‌های نو ظهور مساجد از طرف عده‌ای دور از شأن مسجد و مخل کارکرد اصلی آن ارزیابی شوند؛ در حالی که گروهی دیگر، امور یاد شده را باعث رونق بیش تر مسجد و تقویت کننده برنامه عبادی آن قلمداد می‌کنند.

نتیجه این اختلاف آن است که در برنامه ریزی و اداره مساجد، دشواریهایی به وجود آید؛ به گونه‌ای که اکنون در برخی از مساجد، کلیه برنامه‌های جانبی تعطیل، و تنها به بُعد عبادی مسجد اکتفا شده است. در این مقاله بر آنیم که هر یک از کارکردهای موجود در مساجد را به صورت مجزا و از دید احادیث بررسی کنیم.

کارکردهای موجود در مساجد

۱. کارکرد عبادی

برای بُعد عبادی مسجد

دو جنبه می تواند داشته باشد:

جنبه اول، آنکه در راستای امور عبادی قرار دارد؛ مانند اذان گفتن که نه تنها مورد تأیید است؛ بلکه یکی از سنتها و آداب اسلامی هم به شمار می رود. جنبه دیگر، آنکه برای امور دنیوی مورد استفاده قرار می گیرد، مانند اعلام و اطلاع رسانی ای که برای یافتن اشیای گمشده صورت می گیرد. این کار که امروزه در بعضی از مساجد مرسوم است، ظاهراً مورد تأیید احادیث نمی باشد. از جمله این احادیث می توان به حدیث زیر اشاره کرد:

أشعری در حدیثی مرفوع می گوید: «أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى الْمَسْجِدِ يُنْشِدُ ضَالَّةً لَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَوْلُوا لَهُ لَارِدَ اللَّهِ عَلَيْكَ فَإِنَّهَا لَغَيْرِ هَذَا بَيِّنَةٌ قَالَ وَرَفَعَ الصَّوْتِ فِي الْمَسَاجِدِ يَكْرَهُ...»^۱

مردی به مسجد آمد و با صدای بلند اعلام کرد که چیزی گم کرده است. پیامبر ﷺ فرمود: به او بگویند: خداوند آن را به تو باز نگرداند؛ چرا که مسجد برای کاری جز این بنا شده است. [همچنین] فرمود: بلند کردن

صدا در مساجد ناپسند است...»

۳. کارکرد نظامی (پایگاه بسیج)

امکان پیدایش این کارکرد، بیش تر در زمان جنگ است و تنها مصداق آن در مساجد امروز ما پایگاههای مقاومت بسیج می باشد. البته تذکر این مطلب به نظر لازم می آید که پایگاههای بسیج، امروزه فعالیتهای گسترده ای دارند و آمادگی دفاعی یکی از برنامه های آنهاست که ما در این بخش از آنها بحث می کنیم و بقیه فعالیتهای فرهنگی این پایگاهها را در ضمن کانونهای فرهنگی مساجد تبیین خواهیم کرد.

با نگاهی به تاریخ خواهیم دید که پیامبر اکرم ﷺ خطبه های آتشین خود را که برای اعزام مسلمانان به جهاد و مبارزه با کفر و شرک بود، در مساجد ایراد می کردند و حتی آمادگیهای قبل از اعزام هم در مسجد شکل می گرفته است.

بعضی احادیث هم مؤید همین مطلب می باشد، که از آن جمله حدیث

۱. بحار الأنوار، علامه مجلسی، بیروت، مؤسسة الوفاء، ۱۴۰۴ق، ج ۸۱، ص ۸

زیر است:

حارث بن یزید بکری می گوید:
 «قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَدَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا هُوَ
 غَاصٌ بِالنَّاسِ وَإِذَا رَأَيْتَ سُودَ وَإِذَا بِلَالٌ
 مُتَقَلِّدُ السَّيْفِ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قُلْتُ مَا
 شَأْنُ النَّاسِ قَالُوا يُرِيدُونَ أَنْ يَبْعَثَ عَمْرُو بْنُ
 الْعَاصِ وَجَهَا»^۱

پیامبر ﷺ جانشینان حضرت هم راه
 ایشان را ادامه دادند و این سنت را به
 عنوان یک کار کرد مورد اتفاق برای
 مساجد تا مدت‌ها ماندگار کردند.

از جمله احادیثی که مؤید این امر
 برای مساجد است، حدیث زیر
 می باشد:

امام صادق علیه السلام فرمودند: «بِأَنَّ أَمِيرَ
 الْمُؤْمِنِينَ ﷺ حَكَمَ فِي مَسْجِدِ الْكُوفَةِ وَقَضَى
 فِيهِ بَيْنَ النَّاسِ وَدَكَّةَ الْقَضَاءِ مَعْرُوفَةً فِيهِ إِلَى
 يَوْمِنَا هَذَا...»^۲ امیر المؤمنین علیه السلام در
 مسجد کوفه حکم می کردند و در آن
 بین مردم قضاوت می نمودند و دکه
 قضا^۳ در این مسجد تا به امروز
 معروف است...»

۵. کارکرد آموزشی

امروزه با وجود پیشرفتهای پدید
 آمده در عرصه آموزش و وسایل کمک
 آموزشی که بیش تر از قبل لزوم انتقال
 محیطهای آموزشی به بیرون از مساجد

به مدینه آمدن و وارد مسجد شدم.
 در این هنگام [دیدم] مسجد پر از
 جمعیت است و پرچمهای سیاه رنگ
 [در جنبش و اهتزازند] و بلال در پیش
 روی رسول خدا ﷺ شمشیر خود را
 حمایل کرده است. گفتم: مردم را چه
 شده است؟ گفتند: [پیامبر ﷺ]
 می خواهد عمرو بن عاص را [بالشکر]
 به جایی بفرستد.»

۴. کارکرد قضایی (شورای حل اختلاف)

سابقه این کار کرد نیز به عصر
 پیامبر اکرم ﷺ برمی گردد. در آن
 دوران امور قضایی، فصل خصومات و
 محکوم ساختن بزهکاران، همگی در
 مسجد انجام می شده و این سخن، غیر
 واقعی نخواهد بود اگر بگوییم: مسجد
 در آن روزها یک دادگستری به تمام
 معنا بوده است. پس از وفات

۱. سنن الترمذی، محمد بن عیسی ابو عیسی
 الترمذی السلمی، بیروت، دار احیاء التراث
 العربی، ج ۵، ص ۳۹۲.

۲. بحار الانوار، ج ۸۰، ص ۳۶۲.

۳. محلی که حضرت علی علیه السلام بر آن می نشستند
 و قضاوت می کردند.

را نمایان می‌کند، هنوز هم کارکرد آموزشی مساجد تعطیل نشده است. حتی در برخی از مساجد سعی شده تا محیط مسجد را با پیشرفتهای پدید آمده در عرصه آموزش همسو کنند. این کار که معمولاً در قالب کانونهای فرهنگی در مساجد شکل گرفته، یک نوع بنیادگرایی در عرصه مساجد به حساب می‌آید.

در راستای تأیید این برنامه برای مساجد می‌توان به حدیث زیر اشاره کرد:

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: «مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ لَا يُرِيدُ إِلَّا لِيَتَعَلَّمَ خَيْرًا أَوْ لِيُعَلِّمَهُ كَانَ لَهُ أَجْرٌ مُغْتَمِرٌ تَامَ الْغَمْرَةَ وَمَنْ رَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ لَا يُرِيدُ إِلَّا لِيَتَعَلَّمَ خَيْرًا أَوْ لِيُعَلِّمَهُ فَلَهُ أَجْرٌ حَاجٍ تَامَ الْحِجَّةَ!»

هر کس بامدادان به مسجد برود و هدفی جز این نداشته باشد که کار خوبی را یاد بگیرد یا به دیگری یاد بدهد، اجر به جای آورنده عمره کامل را دارد و کسی که در شب به مسجد برود و هدفی جز این نداشته باشد که کار خوبی را فراگیرد یا به دیگری آموزد، پاداش یک حج کامل برای

اوست.»

۶. کارکردهای خاص

الف. برگزاری مجلس ترحیم

یکی از پر رونق‌ترین کارکردهایی که امروزه مساجد پیدا کرده است، برگزاری مجالس ترحیم در آنهاست. متأسفانه حدیثی که مستقیماً به رد و یا تأیید این کار پرداخته باشد، پیدا نکردیم.

اما برای اینکه ابعاد این عملکرد را بهتر بشناسیم، لازم است به تذکر چند نکته پردازیم:

- از سویی این گونه مجالس معمولاً در مساجدی که در مرکز شهر و یا در مسیرهای اصلی رفت و آمد قرار دارند، برگزار می‌شوند و از سوی دیگر دفعات برگزاری این مجالس در طول سال زیاد است. این دو عامل در کنار هم باعث می‌شوند که جلوه غالب مساجد در نظر مردم، جلوه‌ای مرکب از ماتم، گریه، درد و غم باشد.

- از آنجایی که امروزه فرستادن حسنه برای مردگان به مجالس بزرگ

مجالس پدید می‌آید، بعضاً بین اهالی مساجد هم کشیده می‌شود؛ به گونه‌ای که اهالی مسجدی بر مسجد دیگر به خاطر اعتبار مسجدشان فخر فروشی می‌کنند.

برای دور کردن مساجد از فعالیت‌های غم‌آلود روایاتی داریم از جمله نهی از نماز میّت در مسجد یا پرهیز از حضور در مسجد برای کسانی که بیماری‌های نفرت آور دارند، می‌توان این گونه نیز پیشنهاد کرد که واقفین جدید شرط کنند که کسی جلسه ماتم در مسجد نگیرد.

ب. کمک به مستمندان

دستور الهی کمک و انفاق به مستمندان از طرفی و وجود اجتماع مؤمنین در مساجد از طرف دیگر باعث شده است که افراد تهیدست برای درخواست کمک به مساجد روی آورند. پیدایش این پدیده مشکلاتی را هم با خود به همراه آورده است که از آن جمله است:

- عدم سازگاری تکدی‌گری با

کرامت افراد مستمند؛

- نازیبا ساختن جلوه مساجد؛

داشت اموات تبدیل شده است، در معمول شهرها مساجدی که طبقه مرفه برای مجالس ختمشان استفاده می‌کنند با مساجدی که طبقه ضعیف مورد استفاده قرار می‌دهند، فرق می‌کنند. به عبارت دیگر، پولی که برای برگزاری این گونه مجالس پرداخت می‌شود، در این دو نوع مسجد فرق دارد.

این پدیده حداقل سه ضرر دارد: اول اینکه ماهیت مسجد، یک ماهیت اجتماعی و عمومی است که بر اساس آموزه‌های دینی ملاک ارزش‌گذاری در آنها تقوی است نه ثروت، و این گونه طبقاتی کردن مساجد که مرکز حرکت توحیدی است، باعث لطمه خوردن به اصل دین و باورهای اسلامی می‌شود.

دوم اینکه مساجد نباید به فرصتی برای خود نمایی و فخر فروشی افراد تبدیل شود. این در حالی است که ماشینهای پارک شده در جلوی مسجد نشانگر ارج و رتبه مرده به حساب می‌آید.

و نکته آخر اینکه طبقه بندی

مساجد که در اثر برگزاری این گونه

زیاد دیده می‌شود که گویی یکی از کارکردهای آن مساجد همین امور است. صحنه‌های این چنینی بیش‌تر در مساجدی که در پایانه‌های مسافربری، بازارها و مناطق توریستی قرار دارد، دیده می‌شود.

این پدیده بیش‌تر در بین افرادی رایج است که یا در آن شهر غریب هستند و یا تا دیر وقت قرار نیست به خانه برگردند. علت ظهور این پدیده غالباً این است که اکثر مساجد، برنامه‌ای غیر از برگزاری نماز جماعت در طول روز ندارند. همین مسئله عامل تبدیل شدن مساجد - که باید قلب تپنده شهرها باشند - به محیطی آرام و خلوت در طول روز است. با بررسی احادیث مسجد، متوجه وجود سابقه تاریخی برای این پدیده شدیم. بر خوردی که معصومین علیهم‌السلام با این پدیده انجام داده بودند، هم آموزنده است و هم جالب. از جمله این احادیث می‌توان به مورد زیر اشاره کرد:

به روایت ابو حمزه ثمالی امام باقر علیه‌السلام فرمودند: «إِنَّ رَجُلًا كَانَ مِنْ أَهْلِ

- پیدا شدن فرصت سوء استفاده برای عده‌ای از فرصت طلبان همراه با رواج پیدا کردن چنین کارکردی برای مساجد.

در بعضی از مساجد در راستای حل مشکلات این پدیده، برای مساجد کارکرد تازه‌ای تعریف کرده‌اند و آن نظام‌مند کردن کمکها در قالب صندوقهای قرض الحسنه است که از طریق آن، هم آبروی افراد مستمند حفظ می‌شود و هم مسیر سوء استفاده افراد سودجو بسته می‌شود.

این صندوقها می‌تواند در کنار پرداخت وام، با گردآوری کمکهای بلاعوض اهل مسجد و زکات آنها، افراد تهیدستی را که در محله‌های اطراف قرار دارند، تحت پوشش خود قرار دهد.

ج. محلی برای استراحت و خواب

منظره افرادی که گوشه و کنار مسجد دراز می‌کشند و اقدام به استراحت و بعضاً خوابیدن می‌کنند، چیزی نیست که برای خیلی از ما غریب و نا آشنا باشد. این قبیل صحنه‌ها در بعضی از مساجد به قدری

وی به خواست خدا مدتی در مسجد ماند تا اینکه غریبان نیازمندی که به اسلام می‌گرویدند، در شهر مدینه زیاد شدند و دیگر مسجد برایشان تنگ شد. آن‌گاه خدای عزوجل به پیامبرش ﷺ وحی نمود که مسجدت را پاکیزه کن و کسانی را که شب در مسجد می‌خوابند از آن بیرون کن و فرمان به بستن درهای [خانه‌های] کسانی بده که در مسجد تو دری دارند به جز در [خانه] علی و فاطمه علیها السلام، و هیچ جنبی از آن نگذرد و غریبی در آن نخوابد....»

د. استفاده عمومی از سرویس بهداشتی

مساجد

کعبود سرویس‌های بهداشتی عمومی در اکثر شهرهای ایران به خصوص مناطق محروم، باعث شده است که سرویس‌های بهداشتی مساجد مورد استفاده عمومی قرار گیرد. این امر درباره مساجدی که در مراکز پر رفت و آمد قرار دارند، بیش‌تر نمایان است.

در این میان متولیان برخی از

الْيَمَامَةِ يُقَالُ لَهُ جُوَيْرٌ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مُتَّجِعًا لِلْإِسْلَامِ فَاسْتَلَمَ وَحَسَنَ إِسْلَامَهُ وَكَانَ رَجُلًا قَصِيرًا دَمِيمًا مُخْتَجًا غَارِبًا وَكَانَ مِنْ قِبَاحِ السُّودَانِ فَضَمَّهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِحَالِ غُرَيْبِهِ وَعَرَاهُ وَكَانَ يُجْرِي عَلَيْهِ طَعَامَهُ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ بِالصَّاعِ الْأَوَّلِ وَكَسَاهُ سَمَلَتَيْنِ وَأَمَرَهُ أَنْ يَلْزَمَ الْمَسْجِدَ وَيَرْقُدَ فِيهِ بِاللَّيْلِ فَمَكَثَ بِذَلِكَ مَا شَاءَ اللَّهُ حَتَّى كَثُرَ الْغُرَبَاءُ مِمَّنْ يَدْخُلُ فِي الْإِسْلَامِ مِنْ أَهْلِ الْحَاجَةِ بِالْمَدِينَةِ وَضَاقَ بِهِمُ الْمَسْجِدُ فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى نَسِيهِ ﷺ أَنْ طَهَّرَ مَسْجِدَكَ وَأَخْرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ مَنْ يَرْقُدُ فِيهِ بِاللَّيْلِ وَمَنْ بَسَدَ أَبْوَابِ مَنْ كَانَ لَهُ فِي مَسْجِدِكَ بَابٌ إِلَّا بَابَ عَلِيِّ عليه السلام وَمَنْ سَكَنَ فَاطِمَةَ عليها السلام وَلَا يَمُرَّنَّ فِيهِ جُنُبٌ وَلَا يَرْقُدُ فِيهِ غَرِيبٌ...^۱ مردی بود از اهل یمامه به نام جویر که نزد رسول خدا ﷺ آمد تا از اسلام بهره‌ای بگیرد. [جویر] اسلام آورد و مسلمان خوبی شد و چون مردی کوتاه قد، بی چیز، نیازمند، برهنه و سیه چرده‌ای زشت رو بود، رسول خدا ﷺ او را به خاطر غربت و برهنگی‌اش به همراه خود برد و یک پیمانه غذا با ظرفی خرما به او داد و دو ردا بر او پوشانید و او را امر نمود که در مسجد بماند و شب در آنجا بخوابد.

۱. الکافی، ثقة الاسلام کلینی، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ ه. ش. ج ۵، ص ۳۳۹.

جَعَلَ الْمَطَاهِرَ أَيْ مَحَلَّ تَطْهِيرِ الْحَدِيثِ وَ
الْخَبَثِ عَلَى أَبْوَابِهَا فَقَدْ ذَكَرَ الْأَصْحَابُ
اسْتِحْبَابَهُ...؛ استحباب قرار دادن
محل‌های تطهیر را بر در ورودی
مساجد، اصحاب ذکر کرده‌اند...»

استحباب ساخت سرویس
بهداشتی در ورودی مساجد به خوبی
از این حدیث استفاده می‌شود؛ ولی
برای مشخص شدن اینکه آیا افرادی
غیر از نمازگزاران هم می‌توانند از این
سرویسها استفاده کنند یا نه، باید به
سراغ احادیث دیگر برویم.

علی بن ابراهیم روایت می‌کند که:
«خَرَجَ أَبُو حَنِيفَةَ مِنْ عِنْدِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ وَأَبُو
الْحَسَنِ مُوسَى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ قَائِمًا وَهُوَ غُلَامٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو
حَنِيفَةَ يَا غُلَامُ أَيْنَ يَضَعُ الْغَرِيبُ يَتَلَدُّكُمْ فَقَالَ
اجْتَنِبْ أَفْنِيَةَ الْمَسَاجِدِ وَ شَطْوَطَ الْأَنْهَارِ وَ
مَسَاقِطَ الْيَمَارِ وَ مَنَازِلَ النَّزَالِ وَ لَمَّا تَسْتَقْبِلُ
الْقِبْلَةَ...؟^۲

ابو حنیفه از نزد امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ
خارج شد؛ در حالی که امام موسی
کاظم عَلَيْهِ السَّلَامُ کودکی بود بر جای ایستاده.
ابو حنیفه به او گفت: ای کودک! در شهر

مساجد اقدام به بستن در سرویسهای
بهداشتی در غیر اوقات نماز کرده‌اند.
این عامل باعث شده است که افرادی
که بعد از برگزاری نماز جماعت به
مسجد می‌آیند نتوانند از این امکانات
مسجد استفاده کنند. و بعضی دیگر از
مساجد به علت بالا بودن هزینه‌های
رسیدگی به اماکن، آنها را رها کرده‌اند؛
به گونه‌ای که سرویسهای بهداشتی این
مساجد وضع فجیعی پیدا کرده‌اند. و
چهره زشت و زننده آن بر دیگر
کارکردهای مسجد تأثیر گذاشته است.

در اینجا دو سؤال مطرح است که باید
بررسی شود: اولین مسئله اصل
ساختن این سرویسهای بهداشتی در
کنار مساجد است که آیا درست است یا
نه؟ و دومین مسئله استفاده از این
سرویسها به صورت عمومی است؛
یعنی بدون داشتن قصد طهارت و نماز
خواندن در آن مسجد، آیا استفاده
صحیح است یا نه؟

در جواب بخش اول می‌توان به
حدیث زیر اشاره کرد:

محمد بن مسلم به روایت از امام
باقر عَلَيْهِ السَّلَامُ و یا امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ گفت: «وَأَمَّا

۱. بحار الانوار، ج ۸۰، ص ۳۵۰.

۲. همان، ج ۴۸، ص ۱۱۴.

شما فرد غریب کجا قضای حاجت به جا می آورد؟ گفت: [از قضای حاجت] در حیاط مسجدها و کنار جویهای آب و زیر درختان میوه دار و محل اطراق مسافران دوری کن و نیز رو به قبله مباش...!»

ظاهر حدیث این مسئله را بیان می کند که حضرت استفاده از سرویس بهداشتی مسجد را برای ابو حنیفه که فقط قصد تخلی داشت، جایز ندانسته است. از آنجا که در دوران قدیم، محل‌های تخلی به صورت چاله هایی در گوشه حیاط بوده، به نظر می رسد منظور حضرت از حیاط مسجد همان سرویسهای بهداشتی آن زمان بوده است.

ه پناهگاه در موارد ضروری

از جمله کارکردهایی که مساجد بعضاً پیدا می کنند، مورد استفاده قرار گرفتن به عنوان پناهگاه و محل اسکان افراد بی سرپناه در موقعیتهای اضطراری است، مانند اسکان آسیب دیدگان از زلزله، سیل و دیگر بلایای طبیعی. آیا به کارگیری مساجد در راستای این امر صحیح است؟

امام صادق علیه السلام از پدرشان نقل کرده اند که فرمود: «إِنَّ الزَّلْزَلَةَ وَالْكَسُوفَيْنِ وَالرِّيحَ الْهَائِلَةَ مِنْ عَلَامَاتِ السَّاعَةِ فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَتَذَكَّرُوا قِيَامَ الْقِيَامَةِ وَافْرَعُوا إِلَى مَسَاجِدِكُمْ؛^۱

به تحقیق که زلزله ها و خورشید گرفتگی و ماه گرفتگی و بادهای ترسناک همه از علائم روز قیامت هستند. پس هرگاه یکی از اینها را دیدید، روز قیامت را به یاد آورید و به مسجدهایتان پناه ببرید.»

و. سفره خانه برای مراسم ویژه

پذیرایی با غذا که بر حسب موضوع آن، خیرات یا ولیمه نامیده می شود، یکی از آداب اسلامی به شمار می رود. برگزاری این سنتهای حسنه یکی از کارکردهایی است که امروزه مساجد پیدا کرده اند. این پذیرایی یا به خاطر مناسبتهای مذهبی است و یا به خاطر خیراتی است که افراد برای امواتشان در نظر می گیرند. به همین منظور در بعضی از مساجد در کنار شبستان اصلی، سالی برای پذیرایی از

۱. همان، ج ۸۸، ص ۱۴۷.

آمده است، پیامبر ﷺ و ائمه طاهرين ﷺ از مسجد برای پذیرایی شان استفاده کرده‌اند؛ ولی نکته حائز اهمیت این است که آن حضرات از اهالی مسجد پذیرایی می‌کردند، نه اینکه میهمانان خود را به داخل مسجد دعوت کنند و احتمالاً منتظر شوند که نمازگزاران از مسجد بیرون روند و بعد پذیرایی از میهمانان را آغاز کنند.

ج. خرید و فروش در مسجد (نمایشگاه محصولات فرهنگی)

یکی دیگر از فعالیت‌هایی که امروزه در مساجد انجام می‌شود، تشکیل غرفه‌هایی برای فروش کالاهای فرهنگی است.

ابوذر می‌گوید: پیامبر ﷺ به من فرمود: «يَا أَبَا ذَرٍّ مَنْ أَحَابَ دَاعِيَ اللَّهِ وَ أَحْسَنَ عِمَارَةَ مَسَاجِدِ اللَّهِ كَانَ ثَوَابُهُ مِنَ اللَّهِ الْجَنَّةَ فَقُلْتُ يَا بَابِي وَ أُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَيْفَ يُعْمَرُ مَسَاجِدُ اللَّهِ قَالَ لَا تُزْفَعُ فِيهَا الْأَضْوَاتُ وَ لَا يُخَاضُ فِيهَا بِالْبَاطِلِ وَ لَا يُشْتَرَى

میهمانان ساخته می‌شود؛ اما در بسیاری از مساجد برای پذیرایی همان شبستان اصلی مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای پی بردن به صحت این عمل، توجه شما را به دو حدیث زیر جلب می‌کنیم:

امام صادق ﷺ از پدرش ﷺ نقل کرده که: «أَنَّ الْمَسَاكِينَ كَانُوا يَبِيتُونَ فِي الْمَسْجِدِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَفْطَرَ النَّبِيُّ ﷺ مَعَ الْمَسَاكِينِ الَّذِينَ فِي الْمَسْجِدِ ذَاتَ لَيْلَةٍ عِنْدَ الْمِنْبَرِ فِي بَرْمَةٍ...»^۱

مساکین در زمان رسول خدا ﷺ در مسجد بیتوته می‌کردند و یک شب پیامبر ﷺ با فقرایی که در مسجد بودند، نزدیک منبر در ظرفی غذا تناول فرمود...»

«أَوْلَمَ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى ﷺ عَلَى بَعْضِ وُلْدِهِ فَأَطْعَمَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ الْفَالُودَ ذَبَابِ فِي الْحِجْفَانِ فِي الْمَسَاجِدِ وَ الْأَرْقَةِ...»^۲

امام موسی کاظم ﷺ برای یکی از فرزنداناش ولیمه داد و اهالی مدینه را به مدت سه روز در مسجد و بازارها با فالوده اطعام کرد...»

همان‌طور که در این دو حدیث

۱. همان، ج ۱۶، ص ۲۱۹.

۲. همان، ج ۴۸، ص ۱۱۰.

فِيهَا وَلَا تَيَّاع...^۱!

احادیث آن را کاملاً تأیید می‌نمایند.

به نظر می‌رسد در تمام موارد یاد شده، مورد نهی به خود عمل باز نمی‌گردد؛ بلکه شرایطی که در اثر انجام آنها پدید می‌آید، باعث این نهی‌ها می‌شود؛ مثلاً در حدیثی که در مورد خوابیدن در مسجد نقل شد، پیامبر ﷺ ابتدای امر به آن مرد فقیر اجازه خوابیدن در مسجد را داد؛ ولی بعد از اینکه به مرور زمان تعداد این افراد زیاد شد و طبیعتاً جلوه مسجد که محل عبادت است، زشت گردید، پیامبر ﷺ دستور داد دیگر در مسجد کسی ن خوابد.

پس همیشه این خود عمل نیست که باعث نهی از انجام آن می‌شود، بلکه از آنجایی که مسجد به عنوان اصلی‌ترین مرکز اسلامی، شأن و رتبه‌ای خاص دارد، در صورتی که اعمال ما جلوه مسجد را مخدوش سازد، از آن نهی می‌شود.

امام صادق ع فرمودند: «إِذَا بَلَغْتَ بَابَ الْمَسْجِدِ فَأَعْلَمْ أَنَّكَ قَصَدْتَ بَابَ بَيْتِ

ای اباذر! هرکسی که دعوت کننده الهی را اجابت و مساجد خدا را به نیکی آباد کند، پاداش او از جانب خداوند بهشت است. گفتم: پدر و مادرم به فدایت! ای رسول خدا! چگونه مساجد خدا آباد می‌شود؟ فرمود: در آنها صدا بلند کرده نشود و در آنها مشغول امور باطل نشوند و در آنها خرید فروش نشود...»

نتیجه بحث

با بررسی مجموع احادیثی که پیرامون مسجد وارد شده مطالب روشنی بیان گردیده دست لیکن در برخی از موارد، احساس می‌شود که این احادیث با هم تعارض دارند؛ مثلاً در بعضی از احادیث می‌خوانیم که با اسلحه وارد مسجد نشوید؛ در حالی که در حدیثی دیگر می‌خوانیم وقتی با اسلحه وارد مسجد می‌شوید، سر تیرهایتان را با دست بگیرید تا لباس کسی را پاره نکند.

باز در مورد شعر خواندن در مسجد، احادیثی داریم که نهی از این کار می‌کنند؛ در حالی که برخی دیگر از

۱. همان، ج ۸۰، ص ۳۶۹.

بعد از هجرت پیامبر
اسلام، حضرت محمد
مصطفی صلی الله علیه و آله به شهر
مدینه، مسجد نقش
کلیدی در جامعه اسلامی
پیدا کرد؛ به گونه‌ای که بعد
از گذشت قرن‌ها از ساخت
اولین مسجد، این مکان
مقدس اصلی‌ترین پایگاه
اسلامی به شمار می‌رود

سه باشد؛ یعنی عملش باعث شکستن
ابهت مسجد نشود و در راستای
اهداف الهی و برای رضایت خدا باشد.
و حداقل این سه ویژگی، در
کارهایی که در مسجد انجام می‌شود
شرط است.

مَلِكٍ عَظِيمٍ لَا يَطَأُ بِسَاطِهِ إِلَّا الْمَطْهُرُونَ وَلَا
يُؤَذَّنُ بِمَجَالِسِهِ مَجْلِسِهِ إِلَّا الصَّادِقُونَ وَ هَبِ
الْقُدُومَ إِلَى بَسَاطِ خِدْمَةِ الْمَلِكِ فَإِنَّكَ عَلَى
خَطَرٍ عَظِيمٍ إِنْ غَفَلْتَ هَيْبَةَ الْمَلِكِ...^۱؛
هنگامی که به در مسجد رسیدی، بدان
که به خانه پادشاهی بزرگ رفته‌ای که
جز پاکان هیچ کس نمی‌تواند پا در آن
بگذارد و جز راستگویان کسی اجازه
حضور در آن ندارد. خود را آماده
خدمت به آن پادشاه کن و اگر از هیبت
پادشاه غفلت کنی، با خطر بزرگ روبه
رو خواهی شد....»

در این حدیث با سه کلمه کلیدی
مواجه هستیم: خانه پادشاه، و منظور از
آن این است که مسجد در جلوی
چشم‌تابت ابهت داشته باشد؛ آماده
خدمت، و منظور از این کلمه این است
که کاری که قصد انجام آن را داری، در
راستای اهداف الهی باشد؛ حرمت خدا
منظور از این کلمه این است که سعی
در جهت جلب رضایت خدا داشته
باشی.

پس بنا به این حدیث می‌توان
گفت: وقتی یک نفر به سمت مسجد
می‌رود، باید روح حاکم بر اعمالش این

۱. همان، ج ۸۰، ص ۳۷۳.